

บทที่ 3

สำนวนโวหารและภาคีในลิลิตพระลอ

สำนวนโวหารหรือลีลาการใช้คำของกวีในบทประพันธ์ เป็นเรื่องสำคัญเรื่องหนึ่ง กวีบางคนมีโวหารเฉพาะตัวจนสามารถนำมาพิจารณาวรรณคดีเรื่องอื่น ๆ อีกได้ว่า สำนวนนั้น ๆ ควรเป็นของใคร สำนวนโวหารที่ดีเกินไปถือว่า ต้องประกอบด้วยความงาม ทางคำเนเสียงและความหมายของคำ นายเปื้อง ๗ นคร โลกกล่าวถึงสำนวนโวหาร ในลิลิตพระลอ ไว้ว่า

สำนวนโวหารในลิลิตพระลอมีตอนที่ไพเราะอยู่หลายตอน ตอนที่โหมบพาทและบทเจรจาของตัวละครเป็นเยี่ยมนี้ เลือก โค 3 ตอน คือ ตอนพระลอลาพระมารดาและพระชายา, บท รักระหว่างพระเพื่อนพระแพงกับพระลอ, ตอนลอม่วงจับพระลอ ทั้ง 3 ตอนนี้ กวีโหมบพาทและบทเจรจาอย่างก็เยี่ยม โดยเฉพาะในบทเจรจา กวีมีใญ่ดีกว่าใครพูด เราต้องเข้าใจเอาเอง ถ้าเราไม่สังเกตให้รูวาทรงไหนเป็นคำของใคร ก็ทำให้ อานหยอนรสองไปมาก¹

ในวิทยานิพนธ์นี้ ผู้วิจัยจะเลือกกล่าวถึง สำนวนโวหารที่มีความไพเราะ ทั้งคำเนเสียงและมีความหมายก็เด่น รวมทั้งโวหารที่เป็นโวหารเปรียบเทียบหรืออุปมา โดยจะเน้นหนักไปถึงบทอุปมาที่เด่น ตลอดจนกล่าวถึงบทภาคีซึ่งขบสอคนแรก กออยู่ทุกตอน ของเนื้อเรื่อง ซึ่งบางบทนั้นเป็นบทที่มีคุณค่า ทันสมัย และชี้ให้เห็นความเป็นธรรมชาติของโลก เช่น เงินยอมมีอำนาจเหนือทุก ๆ สิ่ง

¹ เปื้อง ๗ นคร, อานวรรณคดี (พระนคร : โรงพิมพ์บัณฑิตการพิมพ์, 2515),

เอาสินสะกางสอดจ่าง
อ่อนได้โดยใจ²

แข็งคั่งเหล็กเงินง้าง

ภานิตที่สอดแทรกอยู่นี้ กวีแทรกในตอนที่เหมาะสมกลมกลืน กับเนื้อเรื่องอย่าง
ยิ่ง กล่าวคือ ให้นำมากล่าวไว้ในตอนที่นายแก้วนายขวัญได้ไปตีสนิทกับชาวเมืองสรอง
เพื่อให้เกิดผลสำเร็จ นายแก้วนายขวัญจึงใช้เงินช่วยเป็นสินบน ซึ่งได้ผลตามความต้อง
การ

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า ส่วนนวนโวหารเป็นเรื่องสำคัญที่น่าศึกษา ซึ่งจะละเว้นเสีย
มิได้ เพราะจะช่วยให้การศึกษารชคดีมีแง่มุมที่กว้างขวางยิ่งขึ้น

ส่วนนวนโวหารที่ไพเราะ

การที่จะตัดสินบทประพันธ์ตอนใดว่าเป็นบทประพันธ์ที่ไพเราะหรือไม่ เรามัก
พิจารณาถ้อยคำที่ใช้ในบทประพันธ์นั้น ๆ ว่าดีหรือไม่ เพียงไร กวีที่มีความสามารถในการ
การประพันธ์เท่านั้นที่จะเลือกถ้อยคำที่เหมาะสมมาใช้ เมื่อพิจารณาจากลิลิตพระลอจะ
พบว่ามีส่วนนวนโวหารที่ไพเราะดังต่อไปนี้ คือ

ขับรอยธาราเหี้ยม
ดูเอาพระลอลื่อง
โคมบายพิตร เปลื่อง
สาวหนุ่มพึงเป็นบ้า

ทุกเมือง
ทั่วหล้า
ใจโลก
อยู่เพียงโหยหน³

คำโคลงบทนี้ มีความไพเราะอยู่ที่การใช้สัมผัสอักษร ด ในบาทที่ 2 โวหารคือ
คนที่ไพเราะเป็นโวหารโลกโณน อยู่ในบาทที่ 3 ในการพรรณนาความงามของพระลอ

²ลิลิตพระลอ, หน้า 83.

³เรื่องเดียวกัน, หน้า 6.

ว่า เปลื้องใจโลก ซึ่งน่าจะมีความหมายว่า ทำให้รู้สึกรัก และเป็นการเสียเวลาอีก
เปล่า ๆ หมายถึงหลงรักเปล่า ๆ⁴ คำ ๆ นี้เป็นคำที่ถือว่ามีความงามในด้านการใช้
คำในแบบของวรรณคดี จัดเป็นโวหาร โลกโตนเพราะยากที่จะเป็นไปได้ เป็นการ
เปรียบเทียบเพื่อให้เห็นความงามได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

บัดเคี้ยวพระบูให้	เห็นองค์ ทาขนาน
งามรูปงามโฉมยง	อะเคื้อ
บดอมบพิพราง	บหมม งามนา
บแกนมนิวเนื้อ	ปากกิวตากร ⁵

โคลงบทนี้มีความไพเราะในด้านการใช้คำกระชับสั้น ๆ ได้ความหมายเป็น
อย่างดี คำแต่ละคำมีน้ำหนักไม่เป็นเย้อ การใช้ความเปรียบ ทำให้เห็นความงามใน
แบบพอดี ๆ ผู้แต่งมิได้จงใจให้งามเกินเหมือนตัวเอกของเรื่องความไพเราะทางคำ
เสียงอยู่ที่การใช้คำซ้ำและความพอดีของคำไม่มากนักเกินไป

เจ้าใช้ทุกขแม่เพียง	ภูเขาดูกเฮย
เจ้าเคดิ้นทุกขบางเบา	สว่างรอน
มาเห็นพอเงียบเหงา	หนักกว่า กอนนา
ทุกขเร่งซอนเหลือซอน	ยิ่งฟ้าทับแด ⁶

โคลงบทนี้มีบทอุปมาที่ดีเด่นอย่างยิ่ง- โดยเปรียบเทียบความทุกข์ที่เกิดในครั้ง
แรกว่า ยิ่งใหญ่ราวกับภูเขา เมื่อลูกกลายจากความไข่ ทุกข์ของแม่ก็บางเบาลง ครั้นมา

⁴ พระวรเวทย์พิสิฐ, คู่มือลิลิตพระลอ, หน้า 15.

⁵ ลิลิตพระลอ, หน้า 27.

⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 35.

เห็นลูกเงียบเหงาปี๋อาการหนักกว่าครั้งก่อน ทุกข์ของแม่ก็เร่งเข้ามาทับถมหัวใจราวกับ
 ฟ้าทับดวงใจไว้ จักเห็นโคลงที่ให้ความถี่แน่นในแง่ของการใช้คำ สำหรับบาทสุดท้าย
 เล่นคำซ้ำ ๆ กันว่า ซวน ช่วยให้เกิดความไพเราะทางค่านเสียงอ่าน และนับได้ว่า
 โคลงบทนี้ช่วยให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึกคล้อยตามอารมณ์ของตัวละครได้ดี

เมืองเราอุบาทว์ร้าย	แรงนัก ลูกเอย
เขาสงผีสว่างศักดิ์	ชมแล้ว
ดูบาปในไตรจักร	จักรอด ฤาพอ
ดมแผ่นดินดมแก้ว	แม่หลมไอศวรรย์ ⁷

คำประพันธ์บทนี้มีความถี่แน่นในด้านการใช้คำเราอารมณ์ให้เกิดความรู้สึกสะเทือน
 ใจคล้อยตามกวีไปด้วย โวหารที่ถี่แน่นของคำประพันธ์บทนี้อยู่ที่บาทสุดท้ายคือ การซ้ำคำ
 ว่า ดม แผ่นดิน ดม แก้ว แม่ และ ดม ไอศวรรย์ ซึ่งคำทั้ง 3 คำนี้ให้น้ำหนักดีทุกคำ การ
 ที่กวีเล่นคำว่า ดม เพื่อให้เกิดความไพเราะทางค่านเสียง นอกจากนี้ยังได้ความหมาย
 สอดคล้องกับเนื้อเรื่องเป็นอย่างดี ความไพเราะทางค่านเสียงเป็นส่วนประกอบที่สำคัญ
 ส่วนหนึ่ง กล่าวได้ว่า กวีมีความสามารถในการเล่นคำมาใช้ สำหรับคำว่า แก้ว ถือว่า
 เป็นคำที่แสดงความรู้สึกผูกพันทางจิตใจได้อย่างยิ่ง แก้ว นี้หมายถึง ลูกแก้ว ดังนั้น
 คำว่า แก้ว จึงเป็นคำที่ให้ความรู้สึกของแม่ที่รักลูกอย่างยิ่ง ซึ่งคำว่า แก้ว เพียงคำเดียว
 สามารถให้อารมณ์ได้อย่างดีล้ำ ผู้วิจัยจึงกล่าวว่าให้ความรู้สึก ความผูกพัน ความ-
 ไพเราะทางค่านเสียงได้เป็นอย่างดี

ทามต็อกไห่ฟาง
 คำแม่สอนสุดสอน
 รอยกรรมราชจักหลอน
 ฐู่เหวฐู่เว้นไว้

เมื่อมรณ
 บโค
 จักตอ พระธา
 กัดคักลุ่มม้วน⁸

โคลงบทนี้ใช้คำบรรยายให้เกิดมโนภาพ สามารถมองเห็นสภาพของความเป็นจริงได้ การใช้โวหารว่า "ทามต็อกไห่ฟาง เมื่อมรณ" เป็นโวหารแสดงการเศร้าโศกเสียใจว่า มักจะต็อกชกหัวของตัวเองเสมอ กวีใช้คำบรรยายได้เหมาะเจาะกับเหตุการณ์ตามท้องเรื่องเป็นอย่างดี คำแต่ละคำกระชับมีน้ำหนักทุกคำ โดยเฉพาะในบาทที่ 2 ที่ว่า "คำแม่สอนสุดสอน บโค" นั้น ให้ความเข้าใจ อารมณ์ ความรู้สึก ท้อแท้และในขณะเดียวกัน ก็เห็นความดิ่งคั่นของพระลอ แม้มารดาจะสอนอย่างไรก็ไม่ฟัง สำหรับบาทที่ 3 เป็นการแสดงออกซึ่งภาวะความเป็นจริงอย่างหนึ่งในชีวิตคนไทยว่า เมื่อเกิดเหตุการณ์ใดที่ร้ายแรงไม่สามารถแก้ไขได้ ก็มักจะปลงและโทษว่า เป็นเรื่องของกรรม ส่วนบาทสุดท้าย นั้น บรรยายสภาพเป็นจริงได้อย่างถูกต้องคือ อากาการดิ่งคั่นของพระลอนั้น หากใครดิ่งคั่นไปค้ำแรงแห่งความรักไม่ แต่เป็นการดิ่งคั่นไปค้ำแรงแห่งเสน่ห์ที่ผูกจิตใจให้หลงและรู้ยู่เต็มอกกว่า ความจริงเป็นอย่างไรแต่ไม่สามารถหักห้ามจิตใจของตนได้ นับว่ากวีใช้คำได้ตรงความหมายและเป็นความจริงอย่างที่สุด

จากนุช เรียมขุนไช
 จากที่สมไปสม
 ฝอยจักออกกรม
 จำที่จำจากแก้ว

อารมณ์ เรียมนา
 เกลือกแคลว
 เกรียมสวาท นามแม่
 ไปซำคีนสม⁹

⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 49.

⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 57.

สำนวนโวหารของโคลงบทนี้เป็นที่คุ้นหูของผู้อ่านวรรณคดี เพราะเป็นบทที่มีความไพเราะและมีความหมายอย่างถ้อยถ้อย กวีใช้คำแสดงถึงอารมณ์ ความรู้สึกในแก่นลึกของจิตใจได้เป็นอย่างดี ใ้คำง่าย ๆ เข้าใจกันได้ดี แต่จะกำกวมใ้มีความหมายทุกคำ การเล่นคำว่า พี่สม ไปสม คืนสม ช่วยให้คำประพันธ์มีความไพเราะทางคำเสียงอ่านยิ่งขึ้น โคลงบทนี้แสดงภาวะขัดแย้งกันคือ การจากหญิงที่รักเพื่อไปหาหญิงที่รักคนใหม่ โคลงบทนี้ช่วยใ้ผู้อ่านเข้าใจสภาวะจิตใจของผู้พูดได้เป็นอย่างดี บทสุดท้ายที่ว่า "จำที่จำจากแก้ว" แสดงให้เห็นถึงความอาลัยอาวรณ์อย่างแท้จริง บั้นวาจุก่อนของโคลงบทนี้อยู่ที่ความไพเราะทางเสียงอ่าน และการเร้าอารมณ์ใ้เกิดความรู้สึกคล้อยตามไปด้วย

เสียงโหยเสียงใหม่	เรือนหลวง
ขุนหมื่นมนตรีปวง	ป่วยซ้ำ
เรือนราษฎร รั้วศิทรวง	ทุกซั้ว ก็นา
เมืองจะเย็นเป็นน้ำ	ยอมน้ำตาครวญ ¹⁰

โคลงบทนี้ได้เคยยกมาอ้างอิงในเรื่องการ เล่นคำของกวีครั้งหนึ่งแล้ว ซึ่งจะเห็นว่า นอกจากจะเล่นคำที่มีความหมายดีเยี่ยมแล้ว หากจะพิจารณาในแง่สำนวนโวหารจะพบว่า มีความไพเราะทางคำสำนวนโวหารอีกด้วย เห็นได้ว่า กวีใช้คำบรรยายได้เกิดภาพพจน์ เกิดความรู้สึกสะเพื่อนอารมณ์ตามไปด้วย โคลงบทนี้กวีต้องการบรรยายใ้ผู้อ่านได้เห็นความโศกเศร้าเมื่อพระลอจะจากไป โดยไม่ว่าจะเป็น เรือนหลวง หรือ เรือนราษฎร ซึ่ง 2 คำนี้เป็นภาษากวีโดยแท้จริง มีความหมายถึงคนในวังหลวงและประชาชนทั่วไป ต่างมีความโศกเศร้าว่าใ้อย่างหนัก จนถึงกับเห็นน้ำที่แห้งโค น้ำเหือดนั้นก็ใ้ื่อน้ำตาคน หมายถึงร้องไห้ราวกับน้ำตาท่วมเมือง โวหารในบทสุดท้าย เป็น

¹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 59.

โฆหาร เปรียบ ซึ่งจัดเป็นโฆหาร โคโคโยน และเปรียบได้เข้าใจเป็นอย่างดี คำที่เปรียบ
นี้ให้ความยิ่งใหญ่เกินกว่าความเป็นจริง แต่ให้อารมณ์ ความรู้สึก ตลอดจนภาพพจน์
ได้อย่างดียิ่ง เห็นความเศร้าโศกของบุคคลทั้งหลายอย่างยิ่ง คำว่า ป่วยช้า ให้ความ
รู้สึกถึงความเจ็บป่วยเป็นอย่างดี

นอกจากนี้โคลงบทนี้ยังมีความไพเราะสะสวยทางด้านเสียงอ่านอย่างดี
โฆหาร เปรียบเทียบจัดได้ว่าเป็นโฆหารสูงส่ง

จักไปใครแล้ว	เทพี่ พี่เอย
จักใครกันคิดศรี	ฝ่ายหน้า
ไปดีอย่าไปดี	ใจคั่ง นี้น่า
คิดเร่งอ้างว่างว่า	ห่วงหน้าคิดหลัง ¹¹

ความดีเด่นของโคลงบทนี้อยู่ที่การใช้โฆหาร แสดงให้เห็นจิตใจของพระลอได้
อย่างดี เรื่องภายในจิตใจเป็นเรื่องนามธรรม ซึ่งไม่สามารถจะแลเห็นได้ การจะ
อธิบายเป็นการพูดขยี้บว่ายากยิ่ง แต่เมื่อมาเป็นภาษากวีแบบร้อยกรองก็นับว่ายาก
มากขึ้นอีก โคลงบทนี้ใช้คำบรรยายให้เห็นความดังเดของจิตใจได้เป็นอย่างดี จะ
เห็นว่าโคลงแต่ละบาทมีความขัดกันอยู่ทุกบาท เริ่มตั้งแต่บาทแรกว่า เมื่อคิดจะไปก็ยังไม่
อยากจากน้อง (นางลักษณาวดี) ไปได้ ครั้นบาทที่ 2 จะเห็นความขัดแย้งกัน
ระหว่างการอยากจะกลับ ก็กับการอยากจะมุ่งหน้าไปหานางงาม (หมายถึง พระเพื่อน
พระแพง) บาทที่ 3 ความขัดแย้งกันด้วยความคิดว่าจะไปดีหรือไม่ไปดี ครั้นบาทสุดท้าย
ก็เป็นบาทที่สรุปว่า พระลอมีความดังเดด้วยคำว่า "ห่วงหน้าคิดหลัง" เป็นคำพูด
ที่มีความหมายเท่ากับ "ห่วงหน้าพะวงหลัง" นั้นเอง

¹¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 64.

จะเห็นได้ว่า โคลงบทนี้เป็นการแสดงความขัดแย้งทางจิตใจระหว่างก้าวไปหรืออยู่ กวีแสดงความสามารถเพื่อให้สอดคล้องกับภาวะทางจิตใจโดยใช้คำที่แสดงความขัดกันโดยตลอด นับว่ากวีใช้คำได้เหมาะ แสดงถึงอารมณ์ จิตใจได้ก็ด้วย โวหารที่แสดงการขัดแย้งกันโดยตลอดดังกล่าวข้างต้นแล้ว

พระทวยจงลูกได้	เห็นผี ทานนา
ผีลูกทวยกษัตริ์	แม่ได้
เผาศพลูกอย่ามี	อุจาด ราแม่
ถามรางวัลเผาศพให้	บรางวัลโคเผาศพ ลูกเลย ¹²

โคลงบทนี้ในบาทสุดท้ายใช้คำเกินจำนวนที่กำหนดไว้ในแผนผังบังคับของคำ-ประพันธ์ แต่เมื่ออ่านดูแล้วเห็นว่าความถี่เด่นของข้อความ ตลอดจนความหมายพอจะดลล้างข้อผิดพลาดหรือข้อบกพร่องนี้ให้มองข้ามไปได้ ความถี่เด่นของโคลงบทนี้อยู่ที่การใช้โวหารให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึกเห็นใจ สงสารและให้รับรู้ถึงความทุกข์ใจ เพราะความเกรงว่าจะไม่ได้พบกับมารดาอีกต่อไป แม้ตายก็ยังเกรงว่าจะไม่ได้เผาศพซึ่งกันและกันก็นับว่าเป็นความจริง ในบาทสุดท้ายใช้คำว่า บรางวัล ซึ่งคำว่า บรางวัล นี้ไม่มีที่ใช้เป็นปกติในภาษาพูด นับว่าเป็นภาษากวีโดยเฉพาะ ในลิลิตพระลอมีใช้คำว่า บรางวัล หลายตอน โวหารที่ใช้ในบทนี้มีความไพเราะสละสลวย ซ้ำยังทำให้เกิดอารมณ์สะเทือนใจตามไปด้วย

¹²เรื่องเดียวกัน, หน้า 81.

เป็นขุณยศบิณฑิ
 หอมหอมคนเดี่ยว
 จะเหี้ยวเหี้ยวได้
 อยู่เต็มบาทา

ถาบายจำวายหล้า
 เหยียบแผ่นดินผิดไสร
 พระเอย¹³

ความไพเราะของโคลงสองทั้ง 2 บทนี้ อยู่ที่การใช้คำที่ให้ความหมายขัดแย้งกันมาพรรณนาความรู้สึก ในบทแรกแสดงความขัดแย้งในตัวเองอย่างเด่นชัด ความรู้สึกเต็มไปด้วยความรื่นทศใจ การใช้คำว่า "หอมหอม" ให้ความไพเราะค่านเสียง ส่วนบทที่ 2 โวหารที่ใช้ใช้ไครครอบคลุม เป็นโวหารที่มีความหมายแย้งว่า จะเหี้ยวหาคคนช่วยเหลือไม่ได้ "เหยียบแผ่นดินผิด" จึงมีความหมายว่าเดินทางไปสู่ดินแดนที่เต็มไปด้วยอุปสรรค อันตรายอย่างยิ่งหรือดินแดนของศัตรู นับว่าใช้โวหารที่มีความหมายครอบคลุม โดยอธิบายได้ความดียิ่ง

มองหาจนตาแห้ง , เห็นแต่ไกลล่องแก่ง
 ไต่เต้าตามกัน¹⁴

โคลงบทนี้มีความเด่นอยู่ที่การใช้คำให้เห็นภาพพจน์ คำว่า "ตาแห้ง" มีความหมายว่า "แสบตา"¹⁵ เป็นโวหารที่มีความดีเด่นและให้ภาพพจน์ได้อย่างดี มองจนตาแห้ง หมายถึง มองหาเป็นเวลานาน ดังนั้น นับว่ากรวีใช้คำที่ให้ทั้งความหมาย ความรู้สึกและภาพพจน์ได้เป็นอย่างดี

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

* บางฉบับใช้ อยู่เต็มบาทา ผู้วิจัยมีความเห็นว่า น่าจะเป็น ไต่ มากกว่า เพราะถูกฉันทลักษณ์กว่า

¹³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 82.

¹⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 103.

¹⁵ พระวรเวทย์พิสิฐ, เรื่องเดิม, หน้า 230.

เครื่องค้าเหลือผู้ซื้อ กระจมั่ง สิ้นตัวย้อมีถึง กระจมั่ง
 มิบอกจริงบอกพราง กระจมั่ง ทรงขุนนางอะเคื้อ กระจมั่ง
 เนื้อขาววังไซซา โฉมไซโฉมคนค้า หน้าไซหน้ากริกกริว
 มาจะหัวให้หายหิวอยากเข้า เชิญบอกอันจริงเจ้า
 แขนงอย่าอำ หนึ่งรา¹⁶

สำหรับรายและโคลงสองทั้ง 2 บทนี้ เป็นโวหารเยาะเย้ยถากถาง การใช้
 คำเติมไป ด้วยความรู้สึกเสียดสี เยาะเย้ย แสดงออกว่ารู้ทันเป็นอย่างดี สำหรับคำ
 สร้อยว่า "กระจมั่ง" นับว่ากริไช้ได้เหมาะอย่างยิ่ง เพราะในบทเยาะเย้ยถากถาง
 การใช้คำสร้อยซ้ำ ๆ กันดูจะกลมกลืนกันดี เมื่ออ่านดูก็ให้อารมณ์ ความรู้สึกร่วมไปด้วย
 ทุกประการ

ส่วนโคลงสองที่ยกมานี้ เนื่องจากเนื้อความติดต่อกัน การใช้คำในวรรคแรก
 เห็นได้ว่าเกินจำนวนบังคับที่กำหนดไว้ แต่เนื่องจากต้องการความหมายที่สมบูรณ์
 โวหารที่ไช้เป็นโวหารถากถางอย่างกินใจ ทั้ง 2 บทนี้นับว่ากริไช้โวหารได้ดี ถึงบท
 เยาะเย้ยถากถางก็เป็นไปในอีกลักษณะหนึ่ง จัดได้ว่าไช้คำเหมาะกับเนื้อเรื่อง

มาจะตีคนตายจุงแล้ว	สองพระพี่ได้ยังแก้ว
ยกอย่างซาเยียวโค	คั้งนี้
ทวารวังในว่าไกล	ฤาและวันนี้ไสร
ขยคออกร้อคูไกล	บารนี้ ¹⁷

โคลงทั้ง 2 บทนี้ไช้โวหารที่แสดงอาการกระวนกระวายใจอันเกิดจากการรอ
 คอย ซึ่งโวหารที่ไช้นี้จะเห็นว่า อาการกระวนกระวายแสดงออกมาในโคลงบทที่ 2 ที่ว่า

¹⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 110.

¹⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 117.

ประจักษ์ในกุโกลออกไป ซึ่งลักษณะเด่นนี้เป็นอาการของคนที่เต็มไปด้วยอาการกระวน-
กระวาย ร้อนรน จึงถือว่ากวีใช้คำที่แสดงให้เห็นถึงภาวะของจิตใจได้เป็นอย่างดียิ่ง
กวีใช้โวหารที่ทำให้ผู้อ่านเห็นภาพคล้อยตาม ใช้คำง่ายแสดงอารมณ์ความรู้สึกออกมาด้วย

สองฝั่งสองกอขยี้ม	นินสรวล
ใครหอนสอนพระอวด	อ่อนไค้
วันสองแตรรักครวญ	ถึงราช นันนา
ใครสั่งสอนสองให้	ละห้อยโยทยา ¹⁸

โคลงบทนี้มีความหมายเหน็บแนมประชดประชันอยู่ในที่ ลักษณะเด่นของโคลงบท
นี้อยู่ที่การใช้โวหารอันเต็มไปด้วยความหมายแจ่มชัด นอกจากนี้ยังมีความไพเราะทาง
คำเสียงอ่านอีกด้วย การใช้คำเล่นคำว่า สอง การใช้โวหารเหน็บแนมนี้เรียกว่าใช้ไค้
อย่างก็เหมาะแก่เนื้อเรื่อง เหมาะในคำกล่าววางคำ เมื่ออ่านแล้วเข้าใจและไค้รับ
ความไพเราะจากเสียงอ่านอีกด้วย

อำพระปิ่นเกล้าแผ่น	ชรฉินทร
แต่แรกเริ่มพียงยิน	ชาวไท้
จักกินน้เป็นกิน	ครวญใคร พระนา
นอนน้เป็นนอนไ้	สวาทถ่าพียงสาร ¹⁹

โวหารที่มีความหมายเด่นของโคลงบทนี้ ไค้แก่ โวหารที่ใช้กันเป็นพื้น ๆ ทั่วไป
เพื่อบอกถึงอาการ ของผู้ที่ประสบความสำเร็จทุกอย่างสาหัสว่า "ไม่เป็นอันกินอันนอน" กวีไค้

¹⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 124.

¹⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 136.

ถ่ายทอดโหราศาสตร์ออกมาเป็นโหราศาสตร์ที่ไพเราะยิ่งนัก โคลงบทนี้ยังให้ความรู้สึกและอารมณ์ของผู้ตกเป็นอย่างไร ก็ก่อให้เกิดความเวทนา สงสารและเห็นควยว่าตกอยู่ในสภาพทุกข์อย่างสาหัส เป็นการใช้คำที่ชวนให้ผู้ฟังเกิดความรู้สึกเห็นอกเห็นใจ โนม่นาวจิตใจผู้ฟังได้ก็ยิ่ง นอกจากนี้ จะเห็นว่าใช้คำง่าย ๆ เข้าใจได้อย่างดีมีความสละสลวย ทั้งด้านเสียงและความหมายอย่างดี

เรียบเรียงด้วยสุขเพียง

ครั้งแรกเรียบเรียงขึ้น

บิณฑุที่จักบิน

มาบโคชายข้อง

อมรินทร์ อ่อนเอิบ

ชวนอง

มาสู นุชนา

สวาทเพียงเขาซัง²⁰

โคลงบทนี้มีสำนวนโหราศาสตร์ที่ไพเราะอย่างยิ่ง แสดงให้เห็นความรู้สึกของจิตใจได้อย่างดี ในบาทแรกแสดงถึงความรู้สึกเป็นสุขที่ได้รับ ต่อไปกล่าวถึงความรู้สึกครั้งแรกเมื่อเพียงแต่โคยินขาว พระดอกกล่าวว่า "บิณฑุที่จักบิน มาสู นุชนา" เพียงเท่านี้ก็-สามารถแสดงความรู้สึกจากจิตใจอย่างเต็มทีและครอบคลุมทุกอย่างโดยไม่จำเป็นต้องใช้คำอธิบายอื่นใดอีก บาทที่ 3 ยังให้ความต่อเนื่องไปถึงบาทที่ 4 อีกว่า เมื่อไม่สามารถมาได้ตั้งใจ ก็มีความกระวนกระวายราวกับถูกขัง คำแต่ละคำที่ใช้ให้ความรู้สึกอย่างดี โหราศาสตร์ที่ไพเราะ โดยใช้คำง่าย ๆ แต่มีความหมายดีมาก

เมืองกว้างขวางมาชู

เสียแม่เสียเมียมา

เสียสนมจกวงเพียบ

มาแต่ตัวเขาข้อง

ละเสีย อ่อนเอิบ

ชวนอง

งามแ่ง งามนา

ชายท้าวทั้งสอง²¹

²⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 138.

²¹ เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.

โคลงบทนี้มีความไพเราะทางคำการใช้ถ้อยคำ โดยการเล่นคำว่า เสีย นอกจากไยยังให้ความรู้สึกที่เต็มไปด้วยความเสียดสี โดยการยอมเสียสิ่งที่รัก ตลอดจนความสะอึกส่ายมาเพื่อหานางทั้งสอง เมื่อได้อ่านแล้วจะรู้สึกเห็นอกเห็นใจ ตลอดจนเกิดความรู้สึกสงสาร เห็นไคว่าการใช้คำเหมาะสม เร่งเร้าให้ผู้อ่านเกิดอารมณ์ ความรู้สึกคล้อยตามไปด้วย ทั้งยังมีความไพเราะในเรื่องของลีลาการเล่นคำ ตลอดจนมีความหมายอย่างสมบูรณ์ยิ่ง

สำนวนโวหาร เเชิงอุปมา

สำนวนโวหารเชิงอุปมา เป็นสิ่งหนึ่งที่จะละเอียดถึงเสียมิได้ เพราะเป็นส่วนที่ทำให้วรรณคดีมีรสยิ่งขึ้น

อุปมา ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ ได้ให้ความหมายไว้ว่า คือสำนวนที่ใช้เมื่อต้องการจะเปรียบเทียบให้เข้าใจแจ่มแจ้งขึ้น ให้เกิดภาพที่คนฟังหรือคนอ่านเห็นร่วมกับผู้เล่าหรือผู้เขียน²²

การใช้อุปมาเสริมเข้ามาในการแต่งบทประพันธ์ จะช่วยให้ผู้อ่านได้เข้าใจในบทประพันธ์นั้นอย่างลึกซึ้งยิ่งขึ้น ในลิลิตพระลอมีอุปมาที่เด่นหลายตอนด้วยกัน ในบทอุปมา มักจะมีคำว่า เหมือน กล เพียง กุจ กัง คล้าย แม่ เช่น แจก ยอม เปรียบ อย่าง เป็นตัวกลางของการเปรียบเทียบ หากเข้าใจในบทอุปมาได้แล้ว จะสามารถสร้างจินตนาการให้ผู้อ่านได้เกิดความรู้สึกหรือเห็นภาพพจน์ไปด้วย หากขาดบทอุปมาไป จะทำให้ไม่สามารถเข้าใจในการสื่อความได้คือ อุปมาในลิลิตพระลอ มีดังต่อไปนี้ คือ

รอบรูปอินทร์หาค่า	มาอาจกัโนหล้า
แหล่งให้คนชม	แลถา ²³

²²ม.ล.บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, วิเคราะห์วรรณคดีไทย พระนคร : ไทย-วัฒนาพานิช, 2517), หน้า 106.

²³ลิลิตพระลอ, หน้า 5.

และ

โคมฉายสามแฉกแพ
รูปตองตึกใจ

งามเลิศงามล้วนแล้ว
บารมี²⁴

บทอุปมาทั้ง 2 บทนี้ เป็นบทชมความงามของพระลอว่า งามราวกับพระอินทร์ และความงามของพระองค์นั้นงามยิ่งกว่าใคร ๆ ในโลกทั้ง 3 อันได้แก่ โลกมนุษย์ สวรรค์ และ นาคาด จัดได้ว่าพระอินทร์เป็น สัญลักษณ์แทนความงามของตัวเอกฝ่ายชาย ซึ่งจากการเปรียบเทียบในบทนี้ทำให้ผู้อ่านสามารถเข้าใจได้ว่า พระลอเป็นผู้ที่มีความงดงามปานใด ถึงแม้จะไม่มีใครเคยเห็นว่า พระอินทร์นั้นงามอย่างไร แต่ก็เป็นที่ยอมรับกันทั่วไป จนเป็น สัญลักษณ์ของความงาม

หากจะพิจารณาทบทวนทั้ง 2 อย่างสักครั้ง จะพบว่าบทอุปมาในบทที่ 2 นั้นเป็นอุปมาที่ก่อให้เกิดความรู้สึก โดยให้ความรู้สึกถึงความงามอันยิ่งใหญ่ของพระลอว่าในโลกทั้ง 3 ไม่มีใครเทียมใด เพื่อเสริมบทอุปมาบทแรกให้เด่นยิ่งขึ้น

เคื่อนจรสโทยมแจ่มฟ้า
ลอรราชไชรคู่เคื่อน

ฉิบได้เห็นหน้า
กุดแล²⁵

บทอุปมาบทนี้เป็นความเปรียบเทียบให้เห็นถึงความงามอีกบทหนึ่ง โดยเปรียบเทียบความงามใบหน้าของพระลอว่า งามราวกับดวงเคื่อน ซึ่งเมื่อกล่าวถึงดวงเคื่อน ผู้ที่ศึกษาต่างก็เข้าใจกันว่า หมายถึงแสงแห่งดวงเคื่อน ซึ่งมีความงามของ ผุดผาด นวลเนียน โดยเอาลักษณะเหล่านี้ไปเป็น สัญลักษณ์แทนใบหน้าของหญิงสาว ในบทนี้พอจะหมายความได้ว่า กวีกล่าวถึงความงามของพระลอว่ามีใบหน้าที่งามผุดผาด ราวกับแสงจันทร์

²⁴ เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.

²⁵ เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน

ตาเหมือนตามฤๅษี	พิศกั้วพระลอราช
ประคุดแก้วเกาทัณฑ์	กิงนา
พิศกรรณงามเพริศแพรว	กลดลึบงกชแก้ว
อีกแกมปรากฏทอง	เทียบนา
ทำนองนาสิกไท้	คือเทพนฤมิตไว้
เปรียบด้วยชอถาม ²⁶	

บทอุปมาทั้ง 3 บทนี้ เป็นบทอุปมาที่ไข่มความงามในส่วนย่อยลงมา ในบทต้น ๆ จะพบว่า กวีชมความงามในส่วนรวม ซึ่งใน 3 บทนี้ จะกล่าวแยกถึงความงามในแต่ละส่วนว่า ส่วนใดงามอย่างไร ในบทแรกเป็นการชมความงามของดวงตาว่างามราวกับตาเนื้อทราย กวักงเหมือนคันศร หูงามราวกับกลีบบัว แก้มราวกับมะปราง และจุมุทราวกับชอกามเทพ ลักษณะต่าง ๆ เหล่านี้จะเห็นว่า เป็นอุปมาที่เปรียบเทียบให้เห็นทั่วไป ก็จริงอยู่ แต่มักใช้กับการชมความงามของสตรี ในลิลิตพระลอ นำมาใช้ในการชมความงามของพระลอ อันเป็นลักษณะที่แตกต่างกันไปจากวรรณคดีอื่น ๆ ดังนั้นตามความรู้สึกของผู้อ่านจะมีความรู้สึก ว่า พระลอนั้นมีลักษณะของสตรีมากกว่าบุรุษ แต่เรื่องของความงามนั้นขึ้นอยู่กับสมัยนิยม ในปัจจุบันนิยมชายที่มีลักษณะองอาจ ลำสัน แข็งแรง ที่ขึ้นอยู่กับการนิยมของสังคมแต่ละสมัยนั่นเอง

พิศคูกางสะสม พิศคอกลมกลดลึง สองไหลหึงใจงาม
 ออกจากเงื่อนไกรสร พระกรกลวงวคช นิ้วสลวยชคเลียบเลิศ
 ประเสริฐสรพรพวงค์ แต่มาททางคัสคเกล้า พระเกตุงามล้วนเท่า
 พระบาทไต้งามสม สรรพนา²⁷

²⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 6.

²⁷ เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.

อุปมาในบทนี้มีความคล้ายคลึงกันกับบทอุปมาในตอนต้น คือเปรียบเทียบความคล้ายคลึงกันของสิ่งสองสิ่ง ในบทนี้จะพบว่ามีตอนหนึ่งชมความงามของพระลอในลักษณะของชายชาติวีร คือ "อองงามเงื่อนไกรสร" นอกนั้นลักษณะของการชมยังเป็นรูปแบบเดิม คือ ชมกาง คอ ไหล แขน และเล็บ

เล่าสื่อ โฉมท้าวท้าว	เมืองสรอง
จรชวาทถึงหูสอง	พี่น้อง
<u>ระทวยจวัญด้วยทอง</u>	<u>ครวญไคร้</u> เห็นนา
โหยชะห้อยในหอง	อยู่เหยี่ยมฝั่งสาร ²⁸

บทอุปมาในบทนี้เป็นอุปมาในแบบง่าย ๆ มีคำว่า จวัญ เป็นตัวกลางของการเปรียบเทียบให้เห็นอกกับกิริยา โดยเปรียบกับเงาวัลย์ ทอง เป็นลักษณะของความงาม ความมีค่า ความผูกพัน ส่วนเงาวัลย์เป็นลักษณะของความอ่อนช้อย อ่อนระทวย เมื่อมาเปรียบกับอกกับกิริยาของนางทั้งสองว่า วัลย์ทอง จึงสามารถให้ภาพพจน์ได้อย่างดี ตลอดจนให้ความรู้สึกในค่าของคำว่า ทอง อีกด้วย

นางโรยนางรินขึ้น	ไปเยือน
เห็นราชสองหมองเหมือน	คั้งไซ้
ทุกวันจวัญคองเคื่อน	งามขึ้น ไสร้นา
หมองคั้งนี้เข้าไหว	บอกซาขอตั้ง หนึ่งรา ²⁹

อุปมาในบทนี้เป็นอุปมาแบบง่าย ๆ มีคำว่า เหมือน ในบาทที่ 2 และคำว่า จวัญ ในบาทที่ 3 เป็นตัวกลางที่ใช้ในการเปรียบเทียบ ในการเปรียบเทียบนี้เพื่อให้

²⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 7.

²⁹ เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.

ผู้อ่านได้เข้าใจและเกิดจินตนาการคล้ายตามไปด้วย ในบาทที่ 2 เปรียบความทุกข์
โศก กับความเจ็บไข้ ซึ่งมีความหม่นหมองปรากฏอยู่ด้วย ในขณะที่เดียวกันก็มีบทเป็นความ
แตกต่างให้เห็นชัดขึ้นในบาทที่ 3 ซึ่งอุปมาให้เห็นความสดชื่นเหมือนดวงเดือน ซึ่งจัดเป็น
สัญลักษณ์ของความงามและความสดชื่น นับได้ว่าใช้ สัญลักษณ์เป็นตัวเชื่อมโยงในการ
เปรียบเทียบ

ทุกเมืองมีลูกท้าว	นับมี มากนา
บเปรียบสองกษัตริ์	พี่น้อง
<u>พระแพงแม่มีศรี</u>	<u>สวัสดิ์ยิ่ง คณนา</u>
<u>พระเพื่อนไฉนยงหย่อง</u>	<u>อยู่เพียงดวงเดือน</u>
ไฉนสองเหมือนหยาดฟ้า	ลงดิน
<u>งามเงื่อนอัปสรอินทร์</u>	<u>สู่หุดา</u>
อย่าคิดอย่าควรถวิล	ถึงยาก แลนา
ชมชะแย้มทั่วหน้า	หนอท้าวมีบุญ ³⁰

ทั้ง 2 บทนี้ เป็นบทชมโฉมโดยการใช้อุปมาที่ต่อเนื่องกัน เป็นอุปมาแบบเปรียบเทียบ โดยเปรียบเทียบความงามของพระเพื่อนพระแพง ลักษณะการเปรียบเทียบเช่นนี้ ยากกว่าการเปรียบเทียบในวรรณคดีเรื่องอื่น ๆ เนื่องจากต้องกล่าวชมความงามของ ตัวละครถึง 2 ตัว ให้ชัดเจนและงดงามไม่แพ้กันในเวลาเดียวกัน นับว่าทำได้แสดงความ สามารถออกมาได้อย่างดี โดยใช้การอุปมาให้ผู้อ่านได้เห็นว่ ทั้งพระเพื่อนและพระแพง มีความงามไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน โดยใช้ดวงเดือนและอัปสรเป็น สัญลักษณ์ในการเปรียบเทียบ สำหรับอัปสร หรือนางฟ้า นั้น ไม่เคยมีใครทราบบว่ามีหน้าตาอย่างไร แต่ทุกคนมี

³⁰เรื่องเดียวกัน, หน้า 10.

ความคิดรวบยอดตรงกันว่า มีความงามอย่างยิ่ง จนนางฟ้ากลายเป็น สัญลักษณ์ที่นำมาใช้
ในการเปรียบเทียบความงามของสตรีอยู่เนื่อง ๆ บทอุปมาทั้ง 2 บทนี้ ใช้คำว่า เพียง
เหมือน และ เจื่อน เป็นตัวกลางในการเปรียบเทียบ

เรียบเรียงสารอ่านอ้าง	อันตจ กลาวนา
<u>ถนัดคังเรียบเห็นองค์</u>	<u>อะเคื้อ</u>
<u>สองศรีสมบุรณบง</u>	<u>กชมาศ กุเอย</u>
นอนแนบสองข้างเนื้อ	แนบเชื้อชมเชย ³¹

บงกชมาศ หมายถึงคอกบัวทอง โดยทั่วไปคอกบัวมักใช้เปรียบเทียบกับหญิงงาม
เมื่อเป็นคอกบัวทอง จึงเปรียบได้กับหญิงงามที่มีความงามอันสุดผดุงมีค่ายิ่ง นับว่าอุปมา
บทนี้ใช้ สัญลักษณ์แทนการเปรียบเทียบ ซึ่งผู้อ่านจำเป็นต้องจินตนาการไปจากเดิมอีก
แต่ก็นับได้ว่า กวีเปรียบเทียบให้เข้าใจได้อย่างง่ายดาย

สองศรีเสาวภาคย์ไค	พังสาร
<u>ถนัดคังพระภูบาล</u>	<u>จักเต้า</u>
<u>คือสุริยสองบัวบาน</u>	<u>สรครอ กันนา</u>
เกรงเกลือกเปียความเรา	รัวรุฎาคี ³²

ในบทนี้เป็นการใช้อุปมาให้ผู้อ่านสามารถเข้าถึงความรู้สึกได้เป็นอย่างดี กวีได้
กล่าวเปรียบเทียบว่า เมื่อนางทั้งสองไคทั้งเรื่องราวก็ตีใจราวกับพระลอเสด็จมาหา
สำหรับสองนางนั้นการที่พระลอเสด็จมาหาเป็นความยินดีและความต้องการอย่างยิ่งของ
สองนาง เมื่อกล่าววาทีใจราวกับพระลอเสด็จมาจึงแสดงให้เห็นว่า ถึงความตีใจอย่างมาก

³¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 12.

³² เรื่องเดียวกัน, หน้า 15.

มายปานใด และยังได้เปรียบเทียบความซึ้นบานของสองนางในบาทที่ 3 อีกว่า รวากับพระ-
 อาทิตย์ส่องคอกบัวบาน โดยเอาคอกบัวมาเป็น สัญลักษณ์ของความสดชื่น แจ่มใส โดยมี
 คำว่า คั้ง เป็นตัวกลางในการเชื่อมโยง

สองพิงใจคำปู ไหว้รับอัญมิมิวาง สองนางสนองคำคอบ
 ขอบคำพระปู่เจ้า เสมออมฤตร้อยเต้า มาโลจให้สว่างเสวย³³

ลักษณะของบทอุปมาบทนี้เป็นอุปมาที่พบได้ในวรรณคดีทั่วไป จะเห็นได้ว่า เมื่อ
 กล่าวถึงความดีใจ ก็มักอุปมาให้เห็นว่า ดีใจนั้นเหมือนได้ดื่มน้ำอมฤต แต่ในลิลิต-
 พระลอนี้ ก็เปรียบเทียบราวกับได้อาบน้ำอมฤตสักร้อยเต้า เป็นการเปรียบเทียบให้เห็น
 ความยินดีอันยิ่งใหญ่ เพราะน้ำอมฤตนั้นเป็น อัญมณี ที่นำมาใช้กับความสดชื่น ซึ่ง
 สืบสานกันต่อ ๆ มาในวรรณคดีว่า น้ำอมฤตนั้นใครได้สัมผัสแม้เพียงนิดเดียวก็จะคงความ
 เป็นอมตะ ซึ่งมนุษย์ทุกคนถือว่าเป็นยอดของความปรารถนา จึงใช้เป็น สัญลักษณ์สืบต่อกัน
 มาในวงวรรณคดี บทอุปมาบทนี้มีคำว่า เสมอ เป็นคำเชื่อมโยงบทอุปมากับ สัญลักษณ์
 ที่กล่าวเทียบเคียง

ออกท้าวพังอุกไท	ทูลสาร
ถนัดคั้งใจจักลาญ	สวาทใหม่
น้ำตาทานคือธาร	แถวถึง ลงนา
ให้รับรู้ก็ให้	สระอื่นอาศูร ³⁴

โคลงบทนี้มีบทอุปมาที่แสดงให้เห็นความเสียใจ โดยเปรียบเทียบราวกับหัวใจจะ
 แผลกลาญ หมนหมอง เพราะความรักและน้ำตาแห่งความเสียใจหลังออกมาราวกับสายน้ำ

³³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 22.

³⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 32.

เพื่อแสดงให้เห็นความเสียใจอย่างยิ่ง ลักษณะการเปรียบเทียบเช่นนี้ มีใช้ทั่วไปใน
 ส่วนวนภาษาแบบไทย คือเปรียบเทียบความเสียใจว่า รวากับหัวใจแตกเป็นเสี่ยง ๆ
 น้ำตาไหลเพราะความเสียใจอย่างใหญ่หลวงก็เปรียบกับสายน้ำ จัดเป็นอุปมาพื้น ๆ ที่พบ
 ได้ง่าย มีคำว่า ตั้ง คือ เป็นตัวเชื่อมโยง

<u>เจ้าใช้ทุกข์แหมเพียง</u>	<u>ภูเขาลูกเฮย</u>
เจ้าเคลื่อนทุกขบางเบา	สว่างรอน
มาเห็นพอเงียบเหงา	หนักกว่า กอนนา
<u>ทุกข์แรงชอนเหลือชอน</u>	<u>บึงฟ้าทับแค</u> ³⁵

โคลงบทนี้มีอุปมาแยกกันเป็น 2 ตอน ในตอนแรกอุปมาให้เห็นความทุกข์ร้อนจิตใจ
 อันยิ่งใหญ่รวากับภูเขา โดยใช้คำว่า เพียง เป็นตัวเชื่อมโยงความยิ่งใหญ่กับภูเขา
 ซึ่งภูเขาเป็น สัญลักษณ์ของความสูงใหญ่ เมื่อเอาไปเปรียบกับความทุกข์อันเป็นนามธรรม
 จึงทำให้สามารถทราบถึงความทุกข์ได้อย่างคี่ยิ่ง ในมาทสุดท้าย เปรียบเทียบอีกว่า
 เมื่อมีความทุกข์เข้ามาทับถมอยู่เนื่อง ๆ (โดยกวีเปรียบให้เห็นว่าทุกข์แต่ละครั้งมากมาย
 รวากับภูเขาอยู่แล้ว) ความทุกข์ที่เข้ามาทับถมจิตใจนั้นมากกว่าฟ้าทับดวงใจไว้ ซึ่ง
 มากมายกว่าความทุกข์ครั้งแรกยิ่งนัก ท้องฟ้าเป็น สัญลักษณ์ของความกว้างใหญ่ไพศาล
 ความทุกข์ที่ทับถมเข้ามารวากับท้องฟ้าอันยิ่งใหญ่โถมทับหัวใจนั้น คือความทุกข์ในเวลานั้น
 ของพระนางบุญเหลือ ในบทนี้ฯ ชมปฏิภาณของกวีอย่างยิ่งในการสรรหาคำมาใช้ โดย
 ในตอนแรกกำหนดความทุกข์ให้ยิ่งใหญ่รวากับภูเขา แต่เมื่อครั้งหลังมีทุกข์มากกว่าครั้งแรก
 กวีจึงได้หาความยิ่งใหญ่กว่าครั้งแรกมาเปรียบเทียบ โดยเอาท้องฟ้าซึ่งกว้างใหญ่กว่าภูเขา
 หลายเท่านี้มาเป็นความทุกข์ครั้งหลัง จากการที่กวีนำค่านามอันสามารถพบเห็นได้มา
 เปรียบเคียงกันไว้ จึงช่วยให้เกิดความเข้าใจในการเปรียบเทียบได้อย่างคี่ยิ่ง

³⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 35.

แอนเคลลา เหมือนแม่เคลลา
 หอมกลิ่นเรียมคิดถึง
 สุกรมพยอมฟัง
 เหมือนกลิ่นอรนุมนหน้า
 นางแย้มเหมือนแม่แย้ม
 ทองคุดมือเทพี
 ของนางคลี่เกศี
 รักคุดเรียมรักน้อง

ยมโดยประคุดเจ้า
 ไบโย ก็คือนุชโชย
 เรียมคิดเกศเรียมโหย
 วัลย์โอบเอวไม้อ่า

เต็มมือนางนี้ตั้ง
 ชมมานางหวังตาง
 ชมพุดไบบาง
 งามปานไม้ปล่อง

กลอดสิ่ง ฟีน่า
 กลิ่นเจ้า
 ใจพี่ พระเอบ
 พี่ต้องคิดใจ บารมี
 ยินดี รอนา
 พี่ต้อง
 นุชคลี่ ลงถา
 รามรุกรักเรียม

จงโดย
 เรียกซ่า
 หวาเกศ นุชแม่
 ออนออมเอวเรียม

เล็บนาง เรียมนา
 มาน้อง
 นุชคลี่ ลงถา
 แปลกปล่องคอกศรี³⁶

บทอุปมาทั้ง 4 บทนี้ ผู้วิจัยยกมากล่าวรวม ๆ กัน เนื่องจากบทนี้เป็นบทนิราศ ความนิยมของกวีในการแต่งนิราศมักกล่าวชมนกชมไม้ไปพร้อมกับคำนึงถึงนาง ดังนั้นใน บทอุปมาทั้ง 4 นี้ จึงมีบทอุปมาที่เปรียบเทียบต้นไม้ ชื่อไม้ โดยรำพึงถึงนางอันเป็นที่รัก อยู่ควาย บทเปรียบเทียบนี้เป็นบทเปรียบเทียบแบบธรรมดา คือบอกว่าสิ่งใดเหมือนสิ่งใด การเปรียบเทียบอาศัยคำเชื่อมโยง เช่น เหมือน คุด คือ ตั้ง เป็นตัวเชื่อมโยง

³⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 69-70.

ตระวันเจียนจากฟ้า	มามีมือ
จกัใครถือเคื่อนถือ	ก็ได้
เมรุทองละลองปือ	ปือรอด ไปนา
ขอทานเชยท้าวไท	ชिरาขเจ้าเสด็จมา ³⁷

ในบทนี้เป็นบทอุปมาให้เห็นความที่ใจว้าวกับไคดวงตระวัน ดวงเคื่อนไว้ในมือ คือหมายถึงว่า จะทำอะไรก็ได้สมความปรารถนา บทนี้เปรียบเทียบโดยให้ผู้อ่านตีความหมายจากที่ว่า ว้าวกับไคดวงตระวัน ดวงเคื่อนไว้ในมือนั้น จะเป็นความที่ใจใน ความสมปรารถนาสักเพียงใด วิธีนี้ไม่เปรียบเทียบตรง ๆ แต่เปรียบเทียบโดยให้ผู้อ่านใช้ความคิดต่ออีกชั้นหนึ่ง นับว่าใช้กลวิธีสูงกว่าวิธีเปรียบเทียบแบบตรง ๆ

พระลอดีลาศค้อย	ไคลลดา
งามจุจสีหสีลา	จากถ้ำ
สองนางอญคอยหา	เห็นราช มานา
ลูกแลนรับแลล่า	หยาคฟ้าลงดิน ³⁸

บทนี้เป็นบทที่ชมท่างามจากการเดิน โดยอุปมาว่าในการเดินของพระลอนั้น งดงามราวกับราชสีห์ออกจากถ้ำ คือเป็นการเดินอย่างมีอำนาจในตัวเอง เดินอย่าง เชื่องช้า แต่แฝงสง่าและความมีอำนาจในตัวเอง อุปมาในบทนี้ใช้คำว่า จุจ เป็นตัว เชื่อมโยง ผู้อ่านต้องมีความรู้ในเรื่องราวเกี่ยวกับสีลาการเดินที่จกัว่างาม โดยต้อง เข้าใจว่า งามในการเดินแบบราชสีห์นั้นงดงามอย่างไร

³⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 111.

³⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 114.

จอมขวัญพระที่เอ๋ย
โคมราชงามคือทอง
คือเทพดาของ
ในโลกนี้สุดแล้ว

บุญสอง
แท่งแท้
มาสู่ พระนา
แททาวองค์เดียว³⁹

อุปมาบทนี้เปรียบเทียบความงามว่า งามราวกับทองทั้งแท่ง ความงามเช่นนี้ เป็นความงามที่ผู้คนมอง อุปมานี้ใช้คำว่า คือ เป็นตัวเชื่อมโยง ส่วนใหญ่มักเปรียบเทียบ ความงามที่ว่าเหมือนทองกับผิวพรรณที่มีความผุดผ่องว่าผิวผ่องดังทองคำ ในที่นี้ ชมพระลอว่างามราวกับทอง ซึ่ง ทอง เป็นสัญลักษณ์ของความงามอันบริสุทธิ์และมีค่า

ไค้กษรคุดใจ
อยู่เงื่อมมือเรา⁴⁰

ฟ้าและดินมาไว้

บทนี้เป็นอุปมาแสดงความยินดีที่ว่า หากพระศิขัยพิชฌุกรไค้พระลอมาเป็นชาย เท่ากับไค้ฟ้าและดินมาอยู่ในเงื่อมมือ อุปมาบทนี้จึงให้ความรู้ว่า พระลอเป็นกษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่มีอำนาจมากมาย มีเมืองขึ้นหลายเมือง การที่ไค้พระลอมาเป็นลูกเขยจึงเท่ากับไค้ความยิ่งใหญ่ อำนาจมาไว้ในเงื่อมมือตน อุปมาบทนี้ใช้คำว่า คุด เป็นตัวเชื่อมโยง

พิศข้างคือคู่ข้าง
มาคู่อัศวินกร
รืพลเพียบธรณิน
เมืองบพิตรเจ้าหล้า

อมรินทร์ ลูกเอย
หยาดฟ้า
มีมิ่ง เกษมณา
แม่เพียงเมืองสวรรค⁴¹

³⁹เรื่องเดียวกัน, หน้า 118.

⁴⁰เรื่องเดียวกัน, หน้า 144.

⁴¹เรื่องเดียวกัน, หน้า 157.

บทอุปมาบทนี้เป็นบทความเกรียงไกร โดยใช้การเปรียบเทียบเกี่ยวกับสิ่งซึ่งเป็นสัญลักษณ์นั้น ๆ โดยตรง เช่น ช้างทรงของพระลอเปรียบกับช้างทรงของพระอินทร์ ม้าเปรียบกับม้าทรงของพระอาทิตย์ เมืองของพระลอเปรียบกับเมืองสวรรค์ การเปรียบเทียบชนิดนี้ใช้ สัญลักษณ์อันเป็นที่ยอมรับกันแล้ว เป็นตัวเทียบโดยมีคำว่า คือ เพียง เป็นตัวเชื่อมโยง

เรื่องของบทอุปมาที่กล่าวมานี้ เป็นอุปมาที่พอแยกได้เป็น 2 ชนิด คือเปรียบเทียบว่าสิ่งหนึ่งเหมือนสิ่งหนึ่ง และอุปมาที่ใช้ สัญลักษณ์เป็นเครื่องเทียบ ซึ่งช่วยให้เข้าใจเรื่องราวได้ดี บทอุปมาจะช่วยส่งเสริมวรรณคดีให้มีความไพเราะยิ่งขึ้น และช่วยให้เข้าใจอารมณ์ ความรู้สึกของตัวละครในวรรณคดีได้เป็นอย่างดี ตลอดจนเกิดภาพพจน์และจินตนาการตามที่กวีต้องการ

ภาพิตในลิลิตพระลอ

การศึกษาวรรณคดีไม่ว่าเรื่องใด หัวใจของการศึกษามีได้อยู่ที่วรรณคดีเรื่องนั้น ๆ จะมีภาพิตหรือคำคมสอนใจมากน้อยเท่าใด แต่เราศึกษาความไพเราะในคำการใช้ภาษามากกว่า ภาพิตในวรรณคดีเรื่องใดหากสอดแทรกได้อย่างเหมาะสมและมีความไพเราะ ความหมายที่ กวีจัดได้ว่าเป็นส่วนเสริมให้วรรณคดีมีค่าขึ้นยิ่งยั้งขึ้น ในลิลิตพระลอมีภาพิตหลายตอนที่มีความไพเราะทางการใช้ภาษาและมีความหมายที่สมบูรณ์ เหมาะกับเนื้อเรื่องในตอนนั้น ๆ เป็นอย่างดี จึงเป็นเรื่องที่สมควรจะนำมากล่าวถึงเป็นอย่างยิ่ง

ภาพิตในลิลิตพระลอ ที่จะยกมากล่าวต่อไปนี้ เป็นภาพิตเก่าแก่เนื่องจากหนังสือนี้เป็นหนังสือเก่า แต่จะเห็นว่าแม้จะเป็นภาพิตเก่าแก่เพียงใดก็ตาม ก็เป็นภาพิตที่ยังคงมีที่ใช้ในสมัยต่อมาและสามารถเข้าใจได้ดี ทำให้เห็นความจริงอย่างหนึ่งว่า แม้อกาลเวลาจะเปลี่ยนไป แต่ความนิยม ความเชื่อในเรื่องความประพฤติกหรือการกระทำของคนในสมัยต่าง ๆ ยังคงเดิมอยู่

ตัวอย่างภาษิต หรือ คำคม ที่พบในลิลิตพระลอ เช่น

เจ้าไปแล้วเจ้าจัก	คืนเมื่อ ลุกเอย
เนื้อสู่เสื่อฤาเสื่อ	จักไว้
พังคำพอลิดเหลือ	เหลือที่ ลิกนา
คิคมไคลวนไค	แตรอนฤาเสย ⁴²

ภาษิตหรือคำคมตอนนี้ มีความหมายว่า อันสัจว่ประเภทเนื้อ กวาง เก้ง ละมั่ง ฯลฯ เมื่อเดินทางเข้าไปสู่เงื้อมมือเสือแล้ว เสื่อย่อมจะไม่ไว้ชีวิตและไม่มีใครที่จะไปช่วยเหลือได้ เพราะเสือเป็นสัตว์ดุร้าย อันเนื้อนั้นไคแก่ พระลอ เสือไคแก่ เมืองสรวง ดังนั้น ภาษิตตอนนี้จึงมีความหมายว่า พระลอหลุดเข้าไปอยู่ในเงื้อมมือของศัตรู (เมืองสรวง) แล้ว ก็จักต้องมีอันตรายอย่างแน่นอน เพราะฝ่ายศัตรูยอมไม่ไว้ชีวิต ดังนั้น พระลอก็ไม่มีทางที่จะกลับคืนมาสู่เมืองสรวงไค

เห็นได้ว่า กวีใช้ภาษิตขึ้นมาเปรียบเทียบได้ความหมายดี เคนซักมากกว่าการใช้คำอธิบายใด ๆ และเหมาะสมกับเหตุการณ์ตามท้องเรื่องอย่างที่สุด จึงถือว่าเป็นภาษิตที่ช่วยให้ลิลิตพระลอมีคุณค่า เคนชัดยิ่งขึ้น

ถึงกรรมจักอยู่ไค	ฉันไค พระเกย
กรรมบ่มีไคร	สาชา
กุศลส่งสนองไป	ถึงที่ สุขนา
บาปส่งจำตกช้า	ช่วยไคฉันไค ⁴³

ภาษิตบทนี้ กล่าวถึงความเชื่อในเรื่อง กรรม คนในสมัยโบราณมีความเชื่อใน

⁴² เรื่องเดียวกัน, หน้า 47.

⁴³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 48.

เรื่องกรรมดังอยู่ในจิตใจกันมาก หากมีปัญหาที่เกิดขึ้นกับชีวิตและหาทางแก้ไขไม่ได้ ก็มักจะกล่าวว่าเป็นเรื่องของกรรมแต่ปางก่อน ทำให้คนไทยส่วนใหญ่ที่ยึดถือเรื่องนี้ขาดความกระตือรือร้นในการแก้ปัญหา เพราะยกความผิดพลาการให้กับกรรมเสียแล้ว โดยมากมักเชื่อกันว่า ถ้าหากเป็นเรื่องของกรรมแล้วยากนักที่จะแก้ไขให้ลุล่วงไปได้ด้วยดี ต้องสุดเหตุแต่กรรมจะพาไป ในปัจจุบันนี้คนไทยส่วนใหญ่ยังมีความเชื่อในเรื่องนี้อยู่

พระองค์เองเชื่อว่า เหตุที่เกิดขึ้นจนเป็นเช่นนี้แล้ว หากพระองค์จะมีอันเป็นไปจนถึงแก่ชีวิตแล้วก็เป็นเรื่องของกรรมเก่าของพระองค์ ซึ่งเมื่ออยู่ที่อยู่ไม่ได้ จึงต้องไปตามกรรม หากไม่มีกรรมเสียแล้วก็ไม่มีใครสามารถจะทำอันตรายพระองค์ได้ กุศลอันเป็นผลแห่งกรรมดี ก็ย่อมจะสนองให้พระองค์ได้พบความสุขในบั้นปลาย หากพระองค์มีบาปที่จะต้องตาย ก็ไม่มีใครที่สามารถจะช่วยเหลือได้ จากโคลงบทนี้ยกมแสดงความรู้ สึกสีกคิดของคนไทยที่ถือศาสนาพุทธให้เห็นแล้วว่า หากเป็นเรื่องของกรรมดี ผลที่ได้รับก็จะเป็นสุข กรรมชั่วก็ต้องทนทุกข์ทรมาน ความเชื่อเช่นนี้เป็นผลสืบเนื่องมาจากการเชื่อถือพุทธศาสนา มีคำสอนในเรื่องกรรมว่า หากทำชั่วแม้จะไม่ส่งผลในชาตินี้ ก็จะไปส่งผลในชาติหน้า

สิ่งใดในโลกล้วน

อนิจจัง

คงแต่บาปบุญยัง

เพียงแท้

ก็เวงาติคตัวกรัง

ครึ่งแนน อยู่นา

ตามแต่บาปบุญแฉ

กถ. ก่อรักชว⁴⁴

โคลงบทนี้เป็นภาษิตที่ชี้ให้เห็นความเป็นธรรมดาของโลก ให้เห็นความเป็นอนิจจัง คือไม่เที่ยงแท้แน่นอน สิ่งเดียวที่จะคงอยู่ในโลกตามความเชื่อทางศาสนา คือ

⁴⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 57.

บาปและบุญ เป็นความเชื่อที่มาจากทางพุทธศาสนา ซึ่งฝังแน่นอยู่ในความเชื่อของคนไทยตลอดมาจนทุกวันนี้ เมื่อมีความเศร้าโศกอาลัยอาวรณ์สิ่งใดสิ่งหนึ่ง มักเอาภาวนานี้ไปลอยใจกันเองให้เห็นความไม่แน่นอนในโลก และชี้ให้เห็นสิ่งที่จะคงอยู่ตลอดไป คือ ความดีหรือความชั่ว เพื่อเป็นการอบรมสั่งสอนให้คนหันมาสร้างกรรมดี ในบทนี้พระสอ ยกภาวนิตขึ้นมาเพื่อปลอบใจพระนางลักษณวดีเพื่อให้เห็นความเป็นไปตามกฎแห่งกรรม เพื่อจะไม่ให้นางต้องโศกเศร้าคร่ำครวญจนเกินไป

พระเอยอาบน้ำขุ่น	เอาเย็น
ปลาออกหมกเหม็นขาม	อยากเคี้ยว
รุกรูยราคจำเป็น	ปางเมื่อ แกลมนา
อดอยู่เขี้ยวคิ้วเคี้ยว	อยู่ไคฉันไค ⁴⁵

ตามความหมายของโคลงบทนี้มีความหมายว่า แม่น้ำจะขุ่นบางคนก็ต้องอาบเพื่อให้เย็นกาย ขามออกอยากปลาออก (ปลาร้า) ก็มีความสำคัญยิ่ง ขามตกทุกข์ได้ยากเช่นนี้ ก็จำเป็นต้องทนกินทนใช้สิ่งทีพอจะหามาได้เท่านั้น ภาวนิตบทนี้จึงมีความหมายว่า เมื่อตกอยู่ในภาวะที่แร้นแค้น หรือตกต่ำ คนเราก็จำเป็นต้องพยายามช่วยตนเองทุกวิถีทาง เพื่อความอยู่รอดของชีวิต

ยามไร้เค็ดคอกหญ้า	แซมผม พระเอย
หอมบหอมหัดคคม	กึ่งบา
สุกรมธำควนชม	เซยกดิน พระเอย
หอมกลินเรียมโอฮา	กลินแก้วคิใจ ⁴⁶

⁴⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 67.

⁴⁶ เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน.

โคลงบทนี้อยู่คอกจากบทอื่น เป็นโคลงที่มีความหมายในทำนองเดียวกัน คือให้เห็นว่า แมยามตกยากแล้วดอกหญ้าซึ่งนับว่าต่ำต้อยก็มีกาควรแก่การประดับของสูงคือ ผมสีให้เห็นว่าทุกสิ่งทุกอย่าง จะปรากฏคุณค่าของมันต่อเมื่อเรามีความจำเป็นในเวลานั้น ภาษิตบทนี้จึงเป็นการเตือนใจกลาย ๆ ว่าอย่าลืมนคุณค่าของสิ่งใด เพราะในวันใดวันหนึ่งข้างหน้าสิ่งนั้นอาจมีค่าสำหรับคนก็ได้ คือไม่ให้เรามองข้ามความสำคัญของสิ่งต่างๆ ไป เพราะของแต่ละชนิดมีค่าเสมอ จึงนับว่าเป็นภาษิตที่ให้ความคิด

ร้อยชู้ตาเทาเนื้อ	เมียบคน
เมียบแลพันภาคด	แม่ไค้
ทรงครรรักตลอดเป็นคน	ถางาย เลายนา
เลี้ยงยากนักท้าวไท้	ชिरาชผู้มีคุณ ⁴⁷

ภาษิตบทนี้เป็นภาษิตที่ให้ความรู้สึกและแสดงความเป็นจริงตามอุดมคติของไทย นอกจากเป็นภาษิตที่มีความหมายลึกซึ้ง ยังให้ความไพเราะแก่การใช้คำได้เป็นอย่างดี ภาษิตบทนี้เป็นการเปรียบเทียบให้เห็นว่า ชู้ หรือ ภรรยาบ่อยส์รักบ่อยคนก็ไม่สามารถเทียบกับภรรยาหลวงเพียงคนเดียวได้ ภรรยาหลวงพันคนก็ไม่สามารถเทียบกับมารดาเพียงคนเดียวได้ โดยให้เหตุผลในตอนท้ายว่า มารดานั้นเป็นผู้อุ้มท้องและให้กำเนิด ต้องลำบากตรากตรำอย่างยิ่งกว่าจะเลี้ยงลูกให้เติบโตขึ้นมาได้ ภาษิตบทนี้จึงเน้นให้เห็นความสำคัญของมารดา

เอาสินสะกางสอคจ้าง	แข็งคั้งเหล็กเงินจ้าง
อลนไค้โคโยใจ ⁴⁸	

⁴⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 79.

⁴⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 83.

ภานิตบพนี้เน้นให้เห็นความเป็นจริงของโลก คือแสดงให้เห็นว่าเงินนั้นมีอำนาจ มีความแข็งแกร่งเหนือสิ่งอื่นใดที่จักว่าแข็งในโลกนี้ ภานิตบพนี้แสดงให้เห็นอำนาจของเงิน ซึ่งจะเห็นว่าแม้ในปัจจุบันนี้ เงินยังคงมีความสำคัญอยู่ เช่นเดียวกันในอดีต จะเห็นได้ว่าเรื่องของ การให้สินบนนั้นมิใช่จะเพิ่งเกิดขึ้นในสมัยปัจจุบันนี้ แต่มีมานานตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้นหรืออาจก่อนหน้านั้นขึ้นไป ซึ่งทำให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึกว่า อำนาจหรือค่าของเงินตราที่มีความสำคัญเหนือสิ่งอื่นใด นับว่าภานิตบพนี้เป็นภานิตที่ทันสมัยและทันต่อเหตุการณ์อยู่เสมอแม้ในปัจจุบันนี้

รู้อย่างยากแท้
 ง่ายประมาณ 49
 ฝึกรู้อย่างดี

โคลงบทนี้เป็นภานิตที่แสดงให้เห็นความรู้สึกของคนที่มีความจงรักภักดี แม้การกระทำของเขาจะไม่มีใครเห็น แต่ถ้าเขาทำผิดโดยผู้อื่นไม่รู้ ตัวของเขาขอมรู้เอง ซึ่งโดยทั่วไปคนเราหากมีความอายตัวเองแล้วไซ้ จะทำอะไรผิด ๆ ก็ยาก เพราะความกลัวคนรู้ คนเห็น หรือตัวเองรู้เองเห็นเอง หากไม่รู้จักอายตัวเองแล้ว ก็สามารถจะทำอะไรได้ทุกอย่างง่ายกายทั้งสิ้น ซึ่งภานิตบพนี้สอนให้รู้จักความอายโดยเจตนา คืออายตัวเอง

เรานี่เราเฒ่าผู้	ภักดี
ผิดเท่ารู้สึกตัว	เกิดสุกโกล
ผิดถึงเกิด	แทนเงา ตายนา
ดีกว่าเป็นคนให้	ทานชี้หลังตน 50

49 เรื่องเดียวกัน, หน้า 129.

50 เรื่องเดียวกัน, หน้า 130.

ภานิตบนี้เน้นให้เห็นความจงรักภักดีของผู้ที่ตกอยู่ในฐานะข้า จะเห็นได้ว่า ความซื่อตรงเป็นลักษณะที่ออกมาจากจิตใจของผู้ที่มีความจงรักภักดีอย่างยิ่ง ภานิตบนี้จัดเป็นภานิตที่ฟังจดจำของผู้ที่อยู่ในฐานะบ่าว เาเอียงเอียงและประพฤติก้นคิดตกมา ซึ่งในปัจจุบันนี้จะหาได้ยากยิ่ง นับว่าภานิตบนี้แสดงความดีของนางรินนางโรย ออกมาทางความรู้สึกว่า ความนิคมเพียงผงซุสนั้นก็ไมปรารถนาจะกระทำ หากความยุติมากขนาดครึ่งหนึ่งของเส้นผมแล้ว ก็ควรตายเสียดีกว่าอยู่ให้คนตำหนิ ความรู้สึกในเรื่องของความซื่อสัตย์นี้นับว่ารุนแรงมาก จึงจัดว่าควรเป็นภานิตของผู้ที่อยู่ในฐานะบ่าวจะต้องจดจำไปปฏิบัติต่อนาย

จะเห็นได้ว่าภานิตต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้วข้างต้นนี้เป็นภานิตที่ซื่อสัตย์ในเรื่องต่าง ๆ เช่น แสดงให้เห็นภานิตทั่วไปซึ่งเป็นความจริงและเป็นธรรมดาของโลกที่ว่า อ้อยเข้าปากข้างหรือเนื้อเข้าปากเสีย ยากนักที่จะหลุดรอดออกมาได้ หรือสุภานิตทางศาสนาที่เน้นให้เห็นเรื่องของกรรมเก่าและความเป็นอนิจจังไม่เที่ยงแท้แน่นอนที่เป็นคำสอนทางศาสนา นอกจากนั้น ยังเน้นให้เห็นความรู้สึกทั่วไปของคนเราที่ว่า ตลอดจนให้ดีเค้นแค้นใด แต่เมื่อถึงยามยากทุกสิ่งทุกอย่างก็มีค่า จึงอย่าได้ดูถูกสิ่งที่เราเห็นว่าน้อยนิด เพราะไม่แน่ว่าวันใดที่เราตกยากขึ้นมา อาจจะได้เห็นคุณค่าของสิ่งนั้นขึ้นมาก็ว่าได้ ตลอดจนให้เห็นความสำคัญของมารมากกว่าภรรยา ในตอนสุดท้าย และมีภานิตที่เป็นข้อสอนใจของผู้ที่อยู่ในฐานะบ่าวฟังจดจำและปฏิบัติ จากสุภานิตต่าง ๆ เหล่านี้แสดงออกถึงคุณคาอย่างแจ่มชัดต่าง ๆ กันไปตามลักษณะ ซึ่งจะเห็นว่าแต่ละสุภานิตนั้น มีความหมาย ความสำคัญที่ช่วยเน้นให้วรรณคดีเรื่องนี้มีคุณค่าและความไพเราะมากยิ่งขึ้น

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย